

BIBLIOTEKA
SHTETIT

891933.08

2439

MUZAFER
XHAXHIU

Kritikë e
studime
letrare

814.09

24 39

MUZAFER XHAXHIU

KRITIKE E STUDIME LETRARE

SHTËPIA BOTUESE «NAIM FRASHËRI»

POEZIA JONË NË RRUGËN E PASQYRIMIT TË GJERË TË JETËS

Poezia jonë e re në të gjitha etapat e ndërtimit të socializmit është bërë mbartëse dhe përçuese e mendimit të madh të Partisë dhe e ndjenjave të popullit. Ajo ka milituar gjithnjë në radhët e para të artit tonë të ri, ka jehuar si kushtrim dhe këngë, duke ndihmuar për edukimin e njerëzve me frymë revolucionare, me dashurinë për atdheun dhe Partinë. Veçanërisht këto dhjetë-dymbëdhjetë vjetët e fundit poezia është vënë në rrugën e një pasqyrimi të gjerë e më realist të jetës shqiptare. Ajo është rritur përmes debatit të vazhdueshëm gjatë praktikës krijuese, gjersa e afirmoi veten si poezi me vlera të qarta ideo-estetike. Pa dashur të bëjmë krahasime me të kaluarën, kur vargu hyri në gjakun e lëvizjes sonë kombëtare, mund të themi vetëm se poezia e re shqipe është gjendur përballë problemesh më të koklavitura sociale e filozofike, pasi idealet politike dhe shoqërore të epokës sonë janë shumë më komplekse e më të avancuara se ato të kohës kur populli ynë e quante ëndërr të ngopte barkun me bukë.

Poezia jonë e re në të gjitha etapat e zhvillimit të saj, ku më pak e ku më shumë, sipas kohës e talenteve, herë me një ton emfatik e himnizues, herë përmes një intonacioni meditativ e një shprehjeje më të figurshme e

konkrete, u ka bërë jehonë ndryshimeve socialiste në jetën materiale dhe shpirtërore të popullit tonë, është përpjekur të hyjë thellë në kuptimin filozofik — social të fenomeneve të rëndësishme të jetës, duke bërë përgjithësime interesante me vlera e motive njohëse dhe transformuese.

Poezia e në përgjithësi letërsia e re shqipe, ka mbajtur mbi shpatulla dhe ka zgjidhur me sukses problemin e pasqyrit të aktiv revolucionar të jetës në zhvillimin e saj të pandërprerë; poezia, veçanërisht, ka çarë e ka rrahur gjithnjë rrugë të reja gjersa gjeti atë që kërkonte: ekuilibrin midis formës dhe përmbajtjes. Ritmet e vrullshme të ndërtimit socialist të vendit, thellimi i revolucionit në fushën e prodhimit dhe në mendjen dhe ndërgjegjen e njerëzve, të gjitha këto gjetën pasqyrimin e tyre në një poezi të çliruar nga konvencionet tradicionale, në një poezi plot ritëm, shprehje dinamike e moderne, me një figuracion të guximshëm e, në të njëjtën kohë, logjik e të kapshëm, plot ngjyra e detaje konkrete të nxjerra nga vetë jeta shqiptare, gjë që i dha asaj një freski e vitalitet të paparë gjer atëherë. Kjo harmoni midis përmbajtjes dhe formës u bë gradualisht, në debat me tendencat folklorizante, sentimentale e deklamative, kaloi nëpër një rrugë të gjatë kërkimesh, duke mbartur nganjëherë edhe ndikime të huaja. Për të gjetur këtë «levë të Arkimedit», për të vendosur një unitet të qëndrueshëm midis përmbajtjes dhe formës, duhej patjetër guxim. Dhe guximi në art fshih shpesh edhe rrezikun e ndonjë gabimi në fillim, që është më i vogël nga gabimi i madh të mbetesh në vend nga frika e rrëzimit, të mos kalosh përtej poezisë së amullt e anakronike. Falë mësimëve të Partisë, artet dhe letërsia tek ne janë orientuar gjithnjë drejt e nuk janë lënë të çoroditen.

Hopi që njohu poezia në këtë kohë, sukseset e mëdha që u arritën, ishin vazhdë e gjithë zhvillimit të mëparshëm të letërsisë sonë dhe domosdoshmëri estetike e rezultateve në transformimet socialiste.

Në shtratin e poezisë, që e zgjeruan edhe më poetë të tillë si Llazar Siliqi në fillim e pastaj Ismail Kadareja,

Dritëro Agolli, Fatos Arapi, etj., nga gjysma e viteve '60 erdhën poetë më të rinj të pajisur me shije dhe aftësi krijuese, si Viktor Qurku, Sulejman Mato, më vonë Natasha Lako, Spiro Dede, Xhevalhir Spahiu e sa e sa të tjerë, që po t'i përmendim të tërë do të duheshin disa radhë. Gati të gjithë kanë dalë tani me vëllime poetike dhe kohët e fundit lexuesi mori në duar edhe libra të poetëve më të rinj si Foto Malo, Niko Kacalidha, Beatrice Balliçi, Ndoc Pappleka, Ndoc Gjetja, etj. Në të gjitha vëllimet poetike dhe në vjershat e botuara nëpër faqet e shtypit letrar vërehet një përpjekje e vazhdueshme që kërkon ta shpjerë edhe më tutje prirjen për të futur në vargje jetën e gjallë, për ta pasqyruar atë në konkretësinë e saj me një gjuhë poetike të ngrohtë e komunikuese. Në krijimet më të mira të disa poetëve të rinj bie në sy konceptimi lirik i jetës përmes një vibrimi të ngrohtë ndjenjash dhe meditacionesh. Mendimi poetik në krijimet e tyre impostohet bukur në një kornizë ndjenjash të holla që herë-herë shpërthejnë me sukses në botën e madhe dhe marrin përpjestime më të gjera shoqërore. Vargjet më të mira të poetëve të rinj dallohen për një farë nënteksti, në të cilin fjala ka një denstitet emocional dhe një forcë sugjestive.

Por në mjaft krijime poetike vihet re edhe një farë prozaizmi, atëherë kur autorët nuk arrinë t'i ngrenë faktet në përgjithësim artistik, por u lënë vetëm funksion deskriptiv.

Kështu në shumë vjersha të Niko Kacalidhës dhe të Ndoc Gjetjes faktet nuk marrin krahë për t'u ngrihur në një abstragim poetik, por mbeten në nivelin e një konkretësie të ftohtë. Edhe Natasha Lako, duke qenë e tërhequr nga prirja e saj pozitive për të shprehur me një verb të thjeshtë poetik ndjenja të ngrohta, i lë faktet në gjysmën e rrugës, pa zbuluar lidhjen poetike midis tyre dhe qëndrimin e heroit lirik në raport me to. Por Natasha Lako ka një meritë të sajën në vëllimin e parë «Marsi brenda nesh». Ajo ka dalë si një poeteshë që përpiqet me tonalitete të ngrohta, *in sordina*, të shpalosë ndjenjat e saj të holla si femër në gamën e problematikës shoqërore. Natasha Lako ka ç'të thotë kur këndon ambien-

tet familjare të qytetit të saj, Korçës, vendlindjen e mamasë, kur i thërret shoqet të shkelin mbi konceptet e vjetra të prindërve, të kapërcejnë avllitë e shtëpive e të dalin në «hapësirat e bardha» («Prapa avllisë», «Mblesëri», «Ndarje», «Vendlindja e mamasë» nga libri «Marsi brenda nesh»). Pozitive të Natasha Lako është prirja e saj e natyrshme që jep me ndonjë penelatë të shpejtë miniatura të ngrohta që të ngacmojnë fantazinë e të bëjnë të mendosh për ato drama të vogla që fshihen në botën shpirtërore të femrës («Unë, gjyshja dhe nëna»).

Ndonjëherë në poezinë e të rinjve vihet re tendenca për të thjeshtësuar sa më shumë mendimin deri në vulgaritet, nga frika për të mos qenë të errët, si të disa poezi të Foto Malos, Natasha Lakos. Por më shpesh vërehet edhe e kundërta, d.m.th. prirja se sa më e errët të jetë vjersha, aq më e thellë e filozofike na qenka. Të dyja këto prirje kur bëhen qëllim në vetvete, janë të dëmshme. E bukur dhe estetike është vetëm ajo që komunikon në mënyrë të natyrshme me lexuesin dhe e bën atë të emocionohet. E rëndësishme, madje, është që poeti të shprehet në mënyrë të vetvetishme, ashtu si e sheh, si i shkon natyrës së tij poetike. Te Natasha Lako thjeshtësia, në ndonjë rast, arrin në monoton, në thekse prozaike si të «Kur u rindërtuan varret e dëshmorëve», «Tesera e rinisë», «Ana Frankut». E kundërta ndodh me Frederik Reshpjen e Moikom Zeqon, (veçanërisht te ky i fundit), tek të cilët në mjaft vjersha mendimi mbetet i errët, sepse shprehet me një frazë metaforike tepër të kërkuar tepër libesket ose cerebrale. Në përgjithësi vjersha të tilla, që vihen re aty-këtu edhe në faqet e shtypit, janë të dobëta. Kryesorja është se të gjithë poetët e rinj, pa përjashtim bashkohen në frontin e gjerë të poezisë të udhëhequr nga idealet socialiste dhe mësimet e Partisë, nga prirja e përgjithshme për të lëvizur në një hap me realitetin që është kaq i pasur e i larmishëm, për të dhënë fakte dhe aspekte të jetës përmes shprehjes metaforike dhe detajeve që ndihmojnë për një abstragim më të madh poetik në krahasim me të kaluarën, për të rikrijuar jetën në konkretësinë e saj me një gjuhë dhe shprehje poetike origjinale.

Por, po t'i shikojmë gjërat në veçanti, vihet re se në shumë vjersha jeta hyn në vargje më tepër përmes leximeve, prandaj ato shpesh përsëritin njera tjetrën dhe bëhen uniforme. Vetëm në një libër të vogël me vjersha («Fjalë të thëna në pranverë» Tiranë, 1970) dhe në një cikël vjershash të një autori tjetër, (Gazeta «Zëri i Rinisë», 15. XI. 1972) gjejmë tituj që flasin për ngushtësi temash dhe motivesh, që kalojnë dorë më dorë me një trajtim monoton: te i pari, «Rrëmbimi i statujave të Butrintit», «Kthimi i të treqindëve», «Kangjelat e De Radës», «Poetit Zef Serebbe», te i dyti, «Vdekja e Skënderbeut», «Vajzat e Odeonit», «Në Apolloni», «Origjina e statujave», etj. Ky është një konfrontim i rastit, se të tilla gjen shumë. Edhe në vjershat e dy poetëve të rinj me talent Ndoc Pappleka dhe Ndoc Gjetja ka mjaft mbresa letrareske të mbartura nga leximet. Vërtitja e motiveve në një rreth të mbyllur e ka zbehur deri diku prodhimtarinë poetike të këtyre viteve të fundit.

Kjo pa dyshim do të jetë një periudhë tranzitore që do të kapërcehet. Poetët e rinj janë në formim e sipër, shumë prej tyre janë në rritje dhe në kërkim të vazhdueshëm për të zbuluar linja e konture të padukshme të realitetit, për t'u shprehur me një zë të brendshëm, për të dhënë një britmë të fuqishme, për të gjitha ato copëza me një spektër të pasur ngjyrash që përbëjnë atë që quhet jetë. (Moikom Zeqo, Sulejman Mato, Viktor Qurku, Betim Muço, Spiro Dede, Xhevahir Spahiu, Ndoc Pappleka etj.). Kjo prirje pozitive vihet re, ku më shumë e ku më pak, tek të gjithë ata, talenti i të cilëve është bërë i qartë. Po të kemi parasysh kontributin që kanë sjellë poetët e rinj në zbërthimin poetik të disa anëve të realitetit, në pasurimin e poezisë me ndjenjat e singerta rinore, do të ishte e vështirë të pajtoheshim me mendimin se në krijimtarinë e tyre vihet re një farë epigonizmi, siç është thënë ndonjëherë. Ka padyshim edhe imitime e rendje pas ndonjë poeti apo vepre të veçantë. Po kjo është e natyrshme në një kohë kur zëri poetik po impostohet. Edhe tek poetët tanë më të mirë, që u bënë promotorë të së resë në poezi, pati në fillim ndikime, gjersa e çanë rrugën dhe do-

lën jashtë fuqisë tërheqëse. Por që në fillim tek ata u vu re tendenca, dhe kjo ishte e shëndoshë dhe aspironte përpara, (kujto vëllimet e para të disa prej poetëve tanë më të njohur: «Rruga e lumturisë», «Frymëzimet djaloshare», «Në rrugë dola», «Shtigje poetike »etj.).

Një tendencë e tillë, edhe më e qartë në anët e saj pozitive, vihet re në krijimtarinë e poetëve tanë të rinj, që kanë nisur të shkruajnë kryesisht nga gjysma e dytë e viteve '60. Prandaj nuk duhet të na shqetësojë opinioni jo pa bazë se këto vitet e fundit në poezi nuk është shënuar ndonjë sukses i dukshëm si disa vjet më parë. Në fakt, nga gjysma e dytë e vitit 1969 deri në fund të vitit 1970, u botuan disa vëllime të dobët me vjersha, pa folur këtu për vjershat që vazhdojnë të botohen gjithnjë në një nivel mediokër në faqet e shtypit letrar («Nëntori», «Drita», «Zëri i Rinisë»). Por me të drejtë është shprehur mendimi në shtyp se poezia nuk mund të qëndrojë në vend, se ajo do të zhvillohet nesër më mirë se sot. Në shoqërinë tonë kështu duhet të jetë dhe s'ka si të ndodhë ndryshe. Por sukseset në art nuk mund të maten me muaj e ndonjë vit. Për arsye të ndryshme mund të ndodhë ndonjë periudhë e shkurtër vëndqëndrimi. Poezia jonë ka arritur në një fazë të re zhvillimi e pjekurie. Ajo kërkon tani të zbulojë anë, aspekte gjithnjë të reja të jetës, që lëviz e ecën përpara me shpjetësi. Ajo kërkon mjete më efikase shprehëse, një gjuhë poetike të përshtatshme, të fiksojë atë lëvizje të vrullshme përpara që kryen shoqëria. Periudha e kërkimit në art dhe veçanërisht në poezi është periudhë jo aq aktive. Rreziku për të krijuar një rutinë të re, pasi është shëmbur e vjetra, është më i madh në poezi, sepse aty nuk ke një fushë kaq të gjerë si në prozë, ku mund të manovrosh më lehtë.

Sidoqoftë procesi i krijimit poetik duhet parë në përgjithësi si një proces rritjeje. Për këtë flet fakti se mesatarja e përgjithshme e poezisë sot është më e lartë se ajo e dhjetë vjetëve më parë dhe do të jetë më e lartë akoma pas dhjetë vjetëve të ardhshëm. Qysh në qershor të vitit 1961, në vendimin e KQ të PPSH mbi zhvillimin e mëtejshëm të letërsisë dhe të arteve thuhej: «...dekadat e

ardhshme do të sjellin një përparim cilësor të dukshëm, karakteristika e të cilit duhet të jetë hyrja në thellësi në proceset e ndryshimeve që po bëhen në vendin dhe në njerëzit tanë». Sukseset e mëdha të arritura gjatë kësaj dekade në poezinë dhe artet tona vërtetojnë qartë parashikimet e Partisë edhe në këtë çështje. Librat më të mira me vjersha të Ismail Kadaresë, Dritëro Agollit, Fatos Arapit, Sulejman Matos e sa e sa të tjerëve, të botuara gjatë këtyre dhjetë vjetëve, flasin për një frymëmarrje më të gjerë të poezisë sonë në tematikë dhe në mjeshhtërinë artistike. Koha e zbriti poezinë të bisedojë me një gjuhë tjetër më lexuesin, më konkrete, më ngacmuese për fantazinë dhe ndjenjat. E rëndësishme është se lexuesi u shndërrua në subjekt, që merr pjesë në diskutim me poetin, konteston, mohon ose pohon, ndan me poetin mendimet dhe emocionet e tij.

Një problem tjetër është ai i ndikimeve që gjejmë te shumë poetë të rinj, dhe kjo është e natyrshme. Ata hyjnë në shtratin e poezisë në format më të ndryshme. Po të shohim evolucionin e Sulejman Matos e të Viktor Qurkut si poetë, këta që në librin e parë të tyre dalin me një zë pak a shumë të tyre, pa ç'ka pse është i zbetë.

Poetët tanë më të mirë, të cilët ushtrojnë një ndikim të fortë tek më të rinjtë, në kohën e tyre qenë të detyruar të kërkonin dhe të çanin më tepër vetë, duke pasur edhe ata, natyrisht, ndikime nga poetët e preferuar. Por në procesin e kërkimeve këto ndikime u asimiluan në përpjekjet për të gjetur rrugët vetjake. Është kuptimplotë fakti se këta zëra të rinj që hynë në poezinë e re shqipe nga gjysma e viteve '50, u impostuan nga fundi i kësaj dekade dhe aty nga mesi i viteve '60 tingëlluan me një forcë e origjinalitet më të madh kombëtar. Të kesh përvojën e një poezie të pasur dhe të mbështetesh në të kjo është një gjë shumë e mirë, por jo të mbëtesth skllav i modeleve.

Shpesh shikojmë të shkruhet nëpër artikuj për letrare të rinj dhe për individualitetin e tyre poetik që ata kanë krijuar me një cikël apo me një libër vjershash. Ky është vetëm një iluzion që mund të ushqejë prirjen

për të montuar edhe më tej figura të qëmtuara andej-këtej në vargje që kërkojnë ndoshta të na «habisin» me «forcën» e tyre. Është detyrë e kritikës në këto raste t'i drejtojë këto shfaqje në një rrugë kërkimesh të drejta për një gjuhë poetike sa më origjinale. Vërejtjet me vend të ndonjë kritiku në këtë çështje i kanë bërë të mendohen disa letrarë të rinj.

Por kritika, mendoj unë, për shumë arsye nuk shquhet për objektivitet. Kështu që ajo jo vetëm që nuk e lot rolin e saj si bashkudhëtare, por qëndron dhe shumë prapa zhvillimit të letërsisë. Veçanërisht në fushën e poezisë mesatarja e saj nuk ngrihet mbi nivelin e recensioneve të thjeshta, të cilat, në shumicën e tyre me një gjuhë euforike dhe fjalë fluturake, të krijojnë përshtypjen se poezia jonë ka arritur apogjeun e zhvillimit të saj. Në një recension botuar në «Drita», (14.XI.1971) për librin me vjersha të Niko Kacalidhës «Fjalë të thëna në pranverë», Moikom Zeqo thotë se në këtë vëllim «ka diçka pranverore, diçka nga ekuinoksi i stinëve...», «... në vjershat e tjera kemi akuarele pranverore ngjyrash dhe zërash, këtu kemi gravura...», «Në vargje ndihet tragjediteti i kohërave. Lirika plazmohet me epikë të ashpër», «Në vjershat e Kacalidhës ka një naivitet të shndritshëm», «Fjalët e tij të para, (plot me akustikën e deltës të kësaj pranvere)...», etj. Shprehje bombastike këto të mbushura me zbrazëtirë.

Të gëzon ajo që një poet i ri shkruan me kaq dashamirësi për librin e kolegut të tij, kurse gjithçka që theksuam janë fjalë e teprime pa kuptim.

Në një tjetër shkrim për vëllimin me vjersha të Pandeli Koçit «Unë pionieri», Stefan Martiko thotë se «ideja e mbrojtjes së atdheut... është mishëruar me forcë në rreshtat e kësaj vjershe: «Me gozhdët e këpucëve/un' shkel me tërbim/ urrejtjen e armiqëve/ tradhëtinë, pabesinë».

Recensione të tilla gjen rëndom në faqet e shtypit. Për mendime subjektive bien në sy shpesh edhe shkrime të autorëve që janë në gjendje të thonë një mendim të pjekur shkencor. Nga pozitrat e subjektivizmit vlerësohet